

آماده‌سازی کتاب‌ها گواه دانش و فرهنگ و هنر مردمان هر مرز و بوم است.

شاید گزافه نباشد اگر بگوییم که نسخه‌های خطی هیچ یک از ملل جهان به اندازه نسخه‌های خطی متعلق به کشورهای اسلامی نیست. براساس تخمین محققان و متخصصان، تعداد نسخه‌های خطی عربی در کتابخانه‌های جهان به بیش از سه میلیون نسخه خطی بالغ می‌گردد که در میان آنها نسخه بدل‌های متعدد و نسخه‌های نفیس و کهن و نسخه‌های نزدیک به دوره معاصر دیده می‌شوند که نسخه‌های نفیس و ارزشمند در این میان به نیم میلیون نسخه بالغ می‌شود. (ج ۲ ص ۵۰۹)

با توجه به آنچه گفته شد درک ضرورت توجه و اهتمام به حفظ این میراث ارزشمند نیاز به استدلال فراوان ندارد و هر صاحب‌نظری در می‌یابد که این سرمایه فرهنگی را پژوهشگران شایسته‌ای می‌باید که ضمن درک اهمیت آن، به کار تنظیم و ویژگی‌های فنی و دقیق پژوهش این آثار ارزشمند همت گمارند. در این زمینه یعنی تدوین کتب و مقالات، با هدف راهگشایی برای محققان، افراد مختلف اعم از خاورشناسان و دیگر محققان جهان اسلام و عرب تلاش‌های چشمگیری داشته‌اند. کتاب *نسخه‌های خطی عربی و دانش نسخه‌شناسی* یکی از کتب گران‌سنگ و وزین در این باره است که پژوهشگر فرزانه، دکتر ایمن فؤاد سید آن را به رشته تحریر در آورده است. نام این دانشمند محقق یادآور پدر گران‌قدر او استاد فؤاد سید است که به همراه بزرگانی چون یوسف العث، صلاح الدین منجد و محمد رشاد عبدالمطلب و کورکیس عواد و دیگران از پیشگامان احیای میراث مکتوب اسلامی عربی است. کتاب حاضر دارای یک مقدمه و سه باب اصلی و فصولی متعدد برحسب موضوع است و با حجمی بیش از ششصد صفحه به زیور طبع آراسته شده است.

در یک نگاه کلی، کتاب مجموعه‌ای از اطلاعات ارزشمند را که می‌تواند راهگشای محققان و پژوهشگران در زمینه تحقیق نسخه‌های خطی باشد فرا روی قرار می‌دهد. منابع مورد استفاده مؤلف اعم

نسخه‌های خطی عربی و دانش نسخه‌شناسی

فؤاد سید، ایمن، *الکتاب العربی المخطوط و علم المخطوطات*

قاهرة: الدار المصرية اللبنانية، ۱۴۱۸ / ۱۹۹۷، ۲ ج*

در میان نمونه‌های فراوان آثار هنری که از دیرباز در بین ملل مختلف پدید آمده است بدون شک نسخه‌های خطی از جایگاهی بسیار ارزشمند برخوردار است، زیرا نسخه‌های خطی چه از نظر محتوی و جنبه علمی و چه از لحاظ شکل ظاهری و به کارگیری هنرهای مختلف در پردازش و

* از آقای احمد رضا رحیمی ریشه که کتاب را برای معرفی در اختیار مجله قرار دادند. تشکر می‌شود. نامه بهارستان

از منابع غربی و عربی بسیار متنوع و در خور توجه است. توجه و اهتمام مؤلف در این کتاب بیشتر معطوف به بررسی شکل ظاهری نسخه‌های خطی است که بر طبق دیدگاه او کمتر مورد توجه پژوهشگران نسخه‌های خطی عربی بوده است. بررسی شکل ظاهری نسخه‌های خطی از دانش‌هایی است که غریبان پیش از مسلمانان به آن اهتمام ورزیده‌اند، زیرا در تحقیقات نسخ خطی در نزد مسلمانان بیشتر به بررسی متن و مفاهیم آن اکتفا شده است، ولی جنبه ظاهری کتاب خطی به عنوان یک سند فرهنگی و هنری مورد توجه و عنایت لازم نبوده است.

این نوع بررسی و تحقیق در نسخه‌های خطی، نسخه‌شناسی (codicologie) یا بررسی شکل ظاهری نسخه‌های خطی نامیده می‌شود که در آن تنها به متن و مفهوم آن بسنده نمی‌گردد، بلکه مسائلی چون کاغذ و مرکب و جوهر، تذهیب، جلد آرایی، حجم کتاب، شماره‌گذاری‌ها، تواریخ و یادداشت‌های نوشته شده بر پشت جلد و داخل نسخه‌ها اعم از اجازه‌نامه‌ها، یادداشت‌های استماع و قرائت نسخه‌ی افراد مختلف، مقابله‌ها، توضیحات و مسائلی چون منشأ اصلی نسخه و سرانجام آن و مهرهای موجود بر روی صفحات نسخه‌ها که اروپائیان به آن Ex-libris می‌گویند نیز مورد بررسی و امعان نظر قرار می‌گیرد.

اهمیت این نوع بررسی زمانی بیشتر بر پژوهشگران آشکار می‌گردد که بدانیم کتب خطی در گذشته‌ای نه چندان دور در همه سرزمین‌های اسلامی و عربی رواج داشته است و چاپ کتاب با روش‌های نوین منحصرراً از آغاز قرن نوزدهم میلادی در این دیار آغاز گردید. همچنین نباید از نظر دور بداریم که محققان و پژوهشگران نسخه‌های یونانی و لاتین در غرب از دیرباز به بررسی شکل ظاهری نسخه‌های خطی پرداخته‌اند. بنا بر آنچه گفته آمد و بنا بر تصریح مؤلف در پیرامون شکل ظاهری نسخه‌های خطی عربی، در مشرق زمین اصطلاح نسخه‌شناسی بر آن اطلاق می‌گردد.

فهرستی از موضوعات کتاب :

همان‌طور که پیش از این اشاره شد تأکید اصلی کتاب بر بررسی شکل ظاهری نسخه‌های خطی «نسخه‌شناسی» است که در سه باب به طور مفصل بدان پرداخته شده است. در باب اول، موضوعاتی مانند انواع کاغذ و مرکب و جوهر و قلم، صنعت جلدآرایی در دوره‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. تاریخچه‌ای درباره خط عربی و تاریخ

گونه‌ای درباره تدوین و تألیف کتاب در نزد مسلمانان، توجه و اهتمام گذشتگان به نسخه‌های اصلی و معرفی تعدادی از این نسخه‌ها ارائه شده است. علاوه بر این مسائلی مانند ارزش نسخه‌های خطی با توجه به یادداشت‌های موجود در آن، تاریخچه‌ای پیرامون هنر و حرفه کتابت و خطاطی و خطاطان و عالمان هنرمند و کاتبان و ناسخان از دیگر مباحث این باب است. در بخشی دیگر از این باب کتابخانه‌های موجود در سرزمین‌های اسلامی و دوستداران گردآوری کتاب مورد بررسی قرار گرفته است که در آن از اماکنی چون بیت الحکمه و دارالعلم و کتابخانه‌های دوره‌ی اُیوبی و مملوکی و نیز کتابخانه‌های موجود در مساجد و خانقاه‌ها و زاویه‌های صوفیه سخن به میان آمده است. همچنین موضوعاتی مانند شرایط وقف کتاب و کتابخانه‌ها در دوره عثمانی، دوستداران و علاقه‌مندان به گردآوری کتاب در دوره‌های گذشته و معاصر و کتابخانه‌های خصوصی آنان از دیگر بخش‌های برجسته این باب است.

باب دوم کتاب متضمن کنکاش پیرامون مصحف یا قرآن کریم شامل تاریخچه گردآوری قرآن کریم و مصحف‌های عثمانی و نویسندگان آن و مصحف‌های صنعاء و بررسی دیگرگونی حاصل در شکل این مصحف‌هاست. در بخشی دیگر از این باب به مجموعه‌ی این قرآن‌ها مانند مصحف ابن بواب، مصحف بیبرس الجاشنگیر، مصحف شش استاد، مصحف اولجایتو، مصحف‌های دوره مملوکی و عثمانی و نیز موضوع صفحه‌آرایی و تزئین این مصحف‌ها اشاره شده است. از دیگر موضوعات این بخش، موضوع پیش‌نویس نسخه‌ها و پاک‌نویس‌های آن است که ضمن تعریف این قبیل نسخه‌ها، پیش‌نویس‌هایی از قبیل پیش‌نویس کتاب الأغانی نوشته ابوالفرج اصفهانی و کتاب البارع اُبی‌علی قالی و التعلیم فارابی و کتب دیگر که تعداد آن به بیش از پانزده کتاب می‌رسد به‌طور جداگانه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. همچنین نسخه‌های پاک‌نویس یا نسخه‌های نهایی کتب به خط مؤلف که تعدادشان به بیش از ده کتاب بالغ می‌شود و نیز نسخه‌های مشابه و نسخه بدل‌ها و تألیفات اول و دوم بعضی از کتاب‌ها در این بخش مورد بررسی قرار گرفته است. موضوع اهتمام به امر نسخه‌های خطی مصور شده اعم از کتب علمی و ادبی و نسخه‌های خطی دارای تاریخ و روش‌های ثبت

پژوهش‌های نسخه‌شناختی تطبیقی

Hoffmann, Philippe. (ed.) *Recherches de Codicologie Comparée; la Composition du codex au Moyen Age, en Orient et en Occident*. Paris: Presse de l'École Normale Supérieure, 1998, 326 pp.*

مطالب گوناگونی که در این کتاب گردآوری شده، عمدتاً برگرفته از میزگردی است که در روزهای پنجم و ششم دسامبر ۱۹۹۰م در دانش‌سرای عالی پاریس در زمینه نسخه‌شناسی تطبیقی برگزار گردید. نخستین جلسه این میزگرد به بهار ۱۹۸۸م باز می‌گردد. پس از این گردهمایی‌ها، تحقیقات در این زمینه ادامه یافت. این کتاب حاصل پژوهش‌هایی است که هدف همه آنها مشارکت در مطالعات نسخه‌شناسی تطبیقی است.

کارشناسان زبان‌های گوناگون یونانی، لاتین، عبری، عربی، فارسی، سریانی، قبطی و ارمنی به دنبال تحلیل روش‌های ساخت نسخه‌های خطی در قرون وسطی در شرق و غرب هستند. در عین حال آنان به ویژگی‌های ساختاری دست‌نویس‌ها، کرسی خط (support de l'écriture)، دفاتر (cahiers)، عناصر نسخه‌شناسی، توقیعات (Signature) و دیگر نکاتی که بیانگر نظم کتاب و تجلید آن است توجه خاصی دارند.

اهمیت سنت‌ها و ماندگاری روش‌های ساخت نسخه‌های خطی در برخی نواحی شرقی، طبعاً به ایجاد گاه‌شماری گسترده منجر شده است که قرون ۱۷ - ۱۹م را تا ابتدای قرن ۲۰م در برمی‌گیرد. برای مثال، جلدکتاب‌های ارمنی معرفی شده در این کتاب در واقع نمی‌توانند به قرون وسطی تعلق داشته باشند، زیرا همگی متعلق به قرن‌های

تاریخ و تعابیر مختلف در این باره به همراه شواهد فراوان نیز در این بخش گنجانده شده است. با توجه به اهمیت مسأله وقف در اسلام و نیز مسأله وقف کتب و شرایط آن، مؤلف بخشی از این باب را به موضوع وقف در اسلام، وقف نسخ قرآن و کتب مختلف دیگر و راه‌های اثبات وقف اختصاص داده است. همچنین در این باب موضوع اجازه‌نامه‌ها دال بر استماع و قرائت و مقابله و تصحیح و مطالعه کتب مختلف بعضی افراد مورد تحقیق قرار گرفته است. از دیگر مباحث این باب می‌توان به فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی، مسأله حفظ و مرمت این نسخه‌ها و اماکنی که بیشترین نسخه‌های خطی در آن وجود دارد مانند ترکیه، فرانسه، اسپانیا، آلمان و انگلیس اشاره کرد. در پایان این باب چگونگی تصحیح متون و تحقیق در نسخه‌های خطی با توجه به مفاهیم آن و چاپ و انتشار این نسخه‌ها و نیز ضوابط چاپ این آثار مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

باب سوم متضمن نمونه‌هایی از نسخه‌های خطی و آثار هنری و تابلوهای نقاشی است که شرح این نمونه‌ها و تابلوها نیز در همین بخش آمده است. این نمونه‌ها بالغ بر ۱۷۵ نمونه نسخه‌خطی و تابلوی هنری می‌گردد که راهگشای بسیار مناسبی برای اطلاع از انواع نسخه‌ها و تابلوها جهت پژوهشگران است. کتاب حاضر تحقیقی ارزشمند با اطلاعاتی سودمند درباره نسخه‌شناسی یا همان شکل ظاهری نسخه‌های خطی است که می‌تواند برای دست‌اندرکاران تصحیح متون قدیم به عنوان منبعی سودمند مورد استفاده قرار گیرد. اگر چه در زبان فارسی نیز تلاش‌هایی در این زمینه انجام شده است و از آن جمله می‌توان به کتاب شادروان مهدی بیانی و دیگر صاحب نظران اشاره کرد، اما ویژگی کتاب حاضر همان فراگیر بودن و جامع بودن آن است که تمامی مسائل مورد نیاز این فن را یکجا در اختیار خواننده قرار می‌دهد. علاوه بر بررسی شکل نسخه‌ها نویسنده از مسائل مربوط به تحقیق متون نیز غافل نبوده است و محثی را نیز به چگونگی تصحیح و قرائت و چاپ نسخه‌ها اختصاص داده است. بهره‌گیری از شواهد فراوان درباره هر موضوع، نگاه دقیق و نقادانه مؤلف به هریک از موضوعات و تازگی این موضوع در حوزه بررسی نسخه‌های خطی برای بسیاری از خوانندگان از ویژگی‌های دیگر این کتاب است.

علی گنجان

* از خانم فریبا افکاری که کتاب را برای معرفی در اختیار مجله قرار دادند، تشکر می‌شود. نامه بهارستان

هفدهم و هجدهم اند.

حوزه یونانی و بیزانسی، خود به تنهایی، تقریباً نیمی از کتاب را شامل می‌شود. در مورد دفاتر و توقیعات، دو نوع تلفیق وجود دارد و نیز بررسی برخی موارد شناخته شده - قطعی یا محتمل - نوعی سازماندهی کار که فن غربی «Pecia» را تداعی می‌کند، گزارش کلی درباره طومارهای (Rouleux) یونانی و لاتینی ایتالیایی جنوبی، مکمل مطالعات متون کهن خطی یونانی (Codices) است.

مقالات دیگر به دفاتر و توقیعات و عمدتاً به ابعاد گوناگون ساختار نسخه‌های خطی در حوزه زبان‌های لاتینی، عبری، سریانی، قبطی، عربی و فارسی اختصاص دارند. این حوزه‌ها در روند تطبیقی با ارائه شرح و توضیحاتی تنظیم شده‌اند.

البته کاستی‌هایی نیز مشاهده می‌شود، با این حال باید به محمل‌های خط - پاپیروس، پوست، کاغذ - توجه خاصی نمود. تمامی زمینه‌هایی که در یک طرح نسخه‌شناسی تطبیقی جای دارند در دسترس نیستند. تحقیق در زمینه‌های مورد نظر باید عمیق‌تر و به طریقی پیگیر و روشمند در زمینه جهان اسلاو، قفقاز و نیز اتیوپیایی‌ها دنبال شود. خوشبختانه، به لحاظ زمانی، مجموعه آثار بی‌ظنیری که اخیراً تحت سرپرستی فرانسوا دروش (François Déroche) و فرانسیس ریشار (Francis Richard) انتشار یافته است به ما امکان می‌دهد که از این پس تصویری کلی از وضعیت خط‌شناسی کهن (paléographie) و نسخه‌شناسی دست‌نویس‌های خاورمیانه داشته باشیم.

دو مقاله به جلد‌های نسخه‌های خطی اختصاص یافته است که یکی از آنها رساله‌ای تحلیلی درباره فن جلدسازی در بیزانس است - به جنبه دیگر فن جلدسازی، کتاب‌آرایی، تزیین توجهی نشده است - و هدف آن ارائه توافق‌نامه‌ای توصیفی از فن تجلید است که روش آن بتواند اساس مطالعات بعدی در زمینه جلد‌های ساخته شده در نواحی گوناگون شرق مسیحی که نشان‌دهنده سنت یا نفوذ بیزانس هستند قرار بگیرد.

در این کارگروهی، نتیجه‌گیری شتابزده از مشاهدات حاضر صحیح نیست. تصور می‌رود بهتر آن باشد که به نحوی ساده‌تر شاخص‌ها و به ویژه یک نمایه مختص اصطلاحات کهن خط‌شناسی و نسخه‌شناسی را طرح‌ریزی کرده که ساختار آن با «شبکه ظریف» خود نه تنها شباهت‌ها

و همانند‌هایی را که اسناد موجود در این کتاب به عرضه آنها می‌پردازد امکان بخشد، بلکه امکان نشانه‌گذاری اطلاعات نسخه‌شناختی را که در آینده می‌توانند رده‌ای را تشکیل دهند فراهم آورد.

فهرست مقالات این کتاب پس از پیشگفتار فلیپ هوفمان که مقالات را گردآوری کرده عبارت است از:

- دفاتر دست‌نویس یونانی، ژان ایریگوان، (Jean Irigoien)؛
- توقیعات دفاتر در نسخه‌های خطی یونانی، بریژیت موندرن (Brigitte Mondrain)؛

- برخی نمونه‌های تقسیم‌کار در نزد کاتبان بیزانسی، پُل کانار (Paul Canart)؛

- طومارهای یونانی و لاتینی در ایتالیای جنوبی، آندره ژاکوب (André Jacob)؛

- دفاتر در نسخه‌های خطی لاتینی، ژان وزن (Jean Vezin)؛
- عامل نسخه‌شناسی، بریگر مونک اولسن (Birger Munk Olsen)؛

- دلیل پدید آمد دست‌نوشته‌های پنج برگی (quinions) و دست‌نوشته‌های چهار برگی (quaternions) در قرون وسطی. تحقیق توصیفی کولت سیرات (Colette Sirat)؛

- فرایندی که ترتیب دفاتر، دست‌نوشته‌های دو برگی (bifeuillets) و دست‌نوشته‌های تک برگی (feuilletts) را در متون کهن خطی عبرانی تضمین می‌کند. مالاشی بیت عاریه (Malachi Beit - Arié)؛

- دفاتر و توقیعات در نسخ خطی سریانی، ملاحظاتی بر نسخه‌های خطی کتابخانه ملی فرانسه، فرانسواز بریکل شاتونه (Françoise Briquel-Chatonnet)؛

- نسخه‌های خطی سن ماکر: مشاهدات نسخه‌شناختی، اوگو زانتی (Ugo Zanetti)؛

- از پوست تا کاغذ: ملاحظاتی بر بعضی نسخه‌های خطی خاورمیانه، فرانسیس ریشار و فرانسوا دروش (Francis Richard و François Déroche)؛

- توقیعات در نسخه‌های خطی عربی - مسیحی شبه جزیره سینا، نخستین گمانه‌زنی، ژاک گراندنری (Jacques Grand' Henry)؛

- دوخت جلد‌های بیزانسی، دمینیگ گروس دیدیه، دوماتون و فلیپ هوفمان (Dominique Grosdidier de Matons, Philippe Hoffmann)؛

- جلد‌های ممتاز نسخ خطی ارمنی، دیکران‌کویم

جان (Dickran Kouymjian):

و در پایان کتاب نیز نمایه‌هایی که کریستین هونزینگر (Christine Hunzinger) آنها را تهیه کرده، آمده است.

Philippe Hoffmann

برگردان: سید محمدحسین مرعی

شکوه پارسی

Richard, Francis. *Splendeurs Persanes : Manuscrits du XIIe au XVIIe siècle*, Paris : Bibliothèque nationale de France, 1997. 239 pp.

با این سخن که «در جهان، زیباتر از خط فارسی وجود ندارد» ژان شاردن، سیاح شهیر، که تا سال ۱۶۷۷م در ایران اقامت داشت به توصیف ایران می‌پردازد و شیوه استنساخ را در این کشور که هنوز صنعت چاپ بدان راه نیافته بود به یاد می‌آورد.

او مشاهده کرده بود که بهای یک نسخه، برحسب کیفیت نگارش خط آن متفاوت است. او همچنین نقل می‌کند که در ایران، هنگام خرید یک نسخه، «مردم به زیبایی نگارش حروف، خطوط حاشیه، نقوش و نقاشی‌ها توجه می‌کنند». خلاصه آنکه زیبایی کتاب، ظاهراً بیش از کیفیت متن اهمیت داشته است، سخنی که ممکن است اغراق‌آمیز باشد.

نسخه‌های خطی فارسی مجموعه کتابخانه سلطنتی فرانسه که تا سال ۱۶۷۵م از مشرق زمین به آن کشور برده شده است کمتر از ۱۳۳ عنوان شمارش شده است. در میان این کتابها، تعدادی نسخه وجود دارد که از جنبه تذهیب یا نقاشی غنی هستند. هنر کتاب‌پردازی (l'art du livre)

پیش‌تر نیز شناخته شده و مورد توجه عالمان و کتاب دوستان قرن کبیر (هفدهم) بود.

این مجموعه پرارزش که امروزه در بخش شرقی کتابخانه ملی فرانسه نگاهداری می‌شود به طور منظم از طریق خرید و اهدا فزونی یافته است: ۳۹۰ جلد در سال ۱۷۴۰م، ۱۴۴۷ جلد، در سال ۱۸۷۴م و امروزه نیز ۲۵۹۰ جلد، که به طور عمده میان مجموعه قدیمی فارسی، پیوست [نسخه‌های خطی] فارسی و مجموعه Smith-Lesouëf تقسیم شده‌اند. نزدیک به یک چهارم این کتابها دارای تذهیب هستند، بیش از ۲۰۰ جلد از آنها دارای تصویر است و تعداد زیادی از آنها با خط بسیار خوش نوشته شده است. اگر چه مجموعه متون ادبی، تاریخی، مذهبی یا علمی فارسی از همان ابتدای تشکیل مجموعه استثنایی پاریس، یکی از مشهورترین مجموعه‌های اروپا بود اما، در این میان، نگاه‌ها بلادرنگ معطوف به این نسخه‌های خطی می‌شود.

نسخه‌هایی که هم مواد هنری محسوب می‌شوند و هم شیوه‌هایی ویژه در بیان یک احساس زیبایی‌شناسیک‌اند. لذت شناساندن این گنجینه‌ها که مدت سه قرن برهم انباشته شده‌اند و اشتیاق به توسعه آگاهی‌هایی که از تاریخ چنین نسخه‌پردازی غنی به دست می‌آید، تشکیل نمایشگاه «شکوه پارسی (Splendeurs Persanes)» را کاملاً موجه می‌سازد. این نمایشگاه متشکل از گزیده‌ای از نسخه‌های تذهیب شده، دارای خطی خوش، تصاویر زیبا، مذهب، دارای تصاویر و صحافی شده در مشهورترین کارگاه‌های ایران، در سال ۱۱۰۰ تا ۱۶۶۰م، است.

امید است این کتاب که گزارش‌های آن در سایه تازه‌ترین دستاوردهای علمی بازگو و بررسی شده است، معرف فهرست منابع اغلب منتشرشده مجموعه ایرانی بخش مشرق زمین کتابخانه ملی فرانسه باشد و نیز بتواند توجه روزافزونی را نسبت به این شیوه سحرانگیز نسخه‌پردازی برانگیزد.

Jean - Pierre Angremy

رئیس کتابخانه ملی فرانسه

شکوه پارسی ارائه‌کننده گزیده‌هایی از نسخه‌های تذهیب شده فارسی است که به سده‌های ۱۲ تا ۱۷م تعلق دارد. بسیاری از این کتابها که برای نخستین بار به نمایش در می‌آیند در بخش شرقی گروه نسخه‌های خطی کتابخانه ملی فرانسه حفظ و نگاهداری می‌شوند.

برپایی این نمایشگاه، ادامه سنت «عرضه آثار شرقی» کتابخانه ملی فرانسه است. سستی که از سال ۱۹۲۵م آغاز شده و

تاکنون نمایشگاه‌های متعددی را سبب شده است: ۱۹۳۴م، به مناسبت «هزاره فردوسی»؛ ۱۹۳۸م، «هنرهای ایرانی ایران قدیم و بغداد» و ۱۹۷۳م، «گنجینه‌های شرقی» که در آن حدود سی نسخه فارسی به نمایش در آمد.

نمایشگاه شکوه پارسی، نمایی دیدنی از هنر نسخه‌پردازی است. هنری که در دل سنت‌های اسلامی جایگاهی جداگانه به خود اختصاص داده و در فضای گسترده قرون و اعصار در معرض عوامل بسیاری رشد یافته و در عین حال، حافظ تمدن‌های کهن فلات ایران بوده است.

هنر نسخه‌پردازی، جدا از رسمی شدن در قواعد خود، تجلی بخش ظرفیت شگفت‌انگیز تحول‌پذیری و نوآوری، در عین وفاداری به برخی قانون‌هایی است که به ویژه به دلیل آراستن متن یا صفحه‌بندی تثبیت شده است. با توجه به هفت جزء (section) [این هنر] می‌توان بر مراحل گوناگون شکوفایی آن صحه گذارد که بیش از هر چیز وابسته به تولید امیرزادگان بوده است. این هنر عمیقاً به سرنوشت سلسله‌هایی گره خورده است که یکی پس از دیگری در سرزمین‌های گوناگون جهان ایران به حکومت رسیده‌اند. هر حاکمی می‌کوشید در قلمرو تذهیب، از گذشتگان و رقبای خود پیشی گیرد، از این رو نسخه‌پردازی به صورت یکی از نمادهای قدرت درآمد. شگفت آنکه در طول پستی و بلندی‌های تاریخی پرفراز و نشیب، ارج و منزلت کتاب، چنین رفیع برجای مانده باشد؛ بدان حد که همانند زبان و ادبیات فارسی درخششی فراتر از حدود سرزمین خود، ایران داشته است. این هنر صدها سال، از هند مسلمان تا امپراتوری عثمانی، الگو شمرده می‌شد.

اقتباس از تجلید ایرانی، در سده ۱۵م، در ایتالیای عصر نوزایی، یکی از زیباترین گواهان گستره اشاعه آن است. از ویژگی‌های نسخه‌های فارسی، به نظر همگان، مصورسازی است با زیبایی خاص و برانگیزاننده احساسی عمیق و سرچشمه تخیل و تعمق. این تصاویرها که عملاً در تعداد

بسیاری از نسخه‌های فارسی دیده می‌شوند نباید همانند گذشته، جدا از نسخه‌ها مورد بررسی و توجه قرار گیرند؛ زیرا همراه با کتاب است که پیکره واحدی را تشکیل می‌دهند. خوشبختانه، در سال‌های اخیر، رویکردی کلی‌تر نسبت به نسخه‌های خطی، آنها را در تمامیت خود مورد توجه قرار داده است. بررسی‌های اخیر درباره ارتباط میان متن و تصویر به شکوفایی بسیار رسیده، بررسی‌هایی که آشکارساز اسرار کیمیاگری پنهان در میان جلد‌هایی است که با نهایت دقت شکل گرفته و دارای تذهیب‌هایی بسیار ظریف و یک خوشنویسی تمام عیار است. خوش‌نویسی از شریف‌ترین هنرهای جهان اسلام بوده و هست. سلسله‌هایی از اساتید در طی قرن‌ها، در اشتیاق رسیدن به کمال، آن را حسادت‌مندانانه رشد بخشیده‌اند. در جهان فرهنگ فارسی، شاهزاده آرمانی، خوشنویس نیز هست ...

این کتاب‌های زینتی باید در جایگاه شایسته خود قرار گیرند، در چارچوب تاریخی سیاسی، مذهبی، فرهنگی و ادبی. همه جنبه‌های آن نیازمند دقت و توجه است. این کتابها شاهدانی‌اند که توان درک از نزدیک تمدنی را به ما می‌بخشند، تمدنی که برای کلمه، تاریخ و شعر جایگاهی اساسی قائل است. دغدغه تکامل صوری که در تحقیق این کتابهای تذهیب شده نقش بنیادین داشته است به گونه‌ای به شعر فارسی اشاره دارد. این هنر گرانبها همانند شعر فارسی که قراردادهایی را به اختیار پذیرفته است از طرح‌های متعدد سستی بهره می‌برد که دارای ارزش غنی نمادین است و کتاب مانند شعر از سلسله تصاویری پالایش یافته برخوردار است که توان انگیزاننده آنها به گونه‌ای است که آدمی شیفته آن می‌شود که به تماشایش نشسته است.

Francis Richard

مسئول بخش نسخه‌های خطی کتابخانه ملی فرانسه

برگردان: سید محمدحسین مرعشی